

О. В. Ткаченко, к.е.н, доцент,
В. Мельник, здобувач,
кафедра політичної економії
обліково-економічних факультетів
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН РОЗПОДІЛУ В ПРОЦЕСІ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

АНОТАЦІЯ: У статті досліджено вплив процесів інформатизації на розподільчі відносини. Запропоновано нові підходи до економічного регулювання розподілу доходів і ресурсів в умовах зростання частки інформації в складі вартості суспільного продукту.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: розподіл, інформація, провали ринку, обмеженість державного регулювання

АННОТАЦИЯ: В статье рассмотрено влияние процессов информатизации на распределительные отношения. Предложены новые подходы к экономическому регулированию распределения доходов и ресурсов в условиях роста части информации в составе общественного продукта.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: распределение, информация, провалы рынка, ограниченность государственного регулирования

ABSTRACT: The influence of processes of information on the distribution relation are investigated in this article. New approaches to the economic regulation of the distribution of income and resources are proposed in according of growing part of the information in the social product.

KEY WORDS: distribution, information, market default, limitation of government regulation

Актуальність теми дослідження. Інформатизація суспільного виробництва в сучасних умовах стає чи не провідною тенденцією розвитку технологічної бази національних економік, вимагає нових механізмів узгодження інтересів власників різних виробничих ресурсів, зокрема, спонукає роботодавців удосконалювати принципи і форми узгодження цілей найманих працівників з цілями організації та її власників. Суттєві зміни позицій суб'єктів розподільчих відносин супроводжуються активною адаптацією інститутів розподілу доходів і ресурсів, спрямованою на забезпечення відповідності обсягів доходів, одержуваних представниками різних соціальних груп, суспільній значущості виконуваних ними функцій. Проте пропорції розподілу, що складаються нині, свідчать про відставання формування таких інститутів від вимог динамічно змінюваної технологічної бази виробництва. Зокрема, в Україні, як в багатьох інших постсоціалістичних країнах сфери створення інформаційних продуктів, що мають високу суспільну значущість та виробництво яких спричиняє вагомі позитивні екстерналії (науково-дослідні та проектно-конструкторські розробки, комерціалізація інновацій тощо) потерпають від хронічного недофінансування, водночас сфери, суспільні наслідки діяльності яких стають причиною багатьох проблем (фінансове та комерційне посередництво, сфера обігу цінних паперів тощо) характеризуються високою доходністю та привабливістю для інвесторів.

Відповідно, зростає затребуваність результатів теоретичного осмислення впливу процесів інформатизації на розподільчі відносини як з боку суб'єктів господарювання, так і з боку установ, відповідальних за розробку державної економічної політики в царині розподілу і перерозподілу доходів. Враховуючи, що з плином часу сфера активного впливу інформатизації на відносини розподілу буде розширюватись, а вагомість такого впливу – зростати, актуальність розробки теоретичної бази відповідної державної політики та визначення причин і прийнятних для суспільства шляхів розв'язання суперечностей розподілу в умовах інформатизації суспільного виробництва вже нині має високу актуальність.

Аналіз наявних досліджень і публікацій. Діапазон бачення закономірностей оновлення відносин розподілу під впливом інформатизації виробництва надзвичайно широкий: від надання процесам інформатизації суто технічного значення (теорії людського капіталу, що передбачають сталість вартісних основ ціноутворення за зміни відносної рідкості особистих і матеріальних

ресурсів, зокрема, Г. Беккер, Л. Едвінсон, М. Мелоун, Т. Стюарт) до тези про деструктивність вартісних відносин у сфері обігу інформаційного продукту та звуження сфери дії ринкових законів вартості в міру зростання інформаційної місткості суспільного виробництва (А. Горц, К. Поланьї). Перші наполягають, що зростання інформаційної місткості виробництва та збільшення частки нематеріальних активів у складі суспільного багатства ніяк не зменшує здатність ринкових механізмів забезпечувати ефективний розподіл ресурсів і доходів: «Тим не менш, невидима рука ринку рухає і ринком праці. Оскільки знання є головним джерелом вартості, варто очікувати, що вигоди одержуватимуть ті, хто працює головою, а всі шишки випадають тим, хто цього робити не вміє»¹. Другі впевнені, що сучасні вартісні відносини з приводу інформації та інформаційно містких продуктів — лише атавізм, що відбиває інерційність суспільних інститутів і зумовлює викривлення пропорцій суспільного і зокрема економічного відтворення відповідно впливу штучних механізмів «імітації» вартісних відносин: «Чим більше вони (значущі для господарства знання — *В.М.*) поширюються, тим вище їх суспільна корисність. Натомість їх товарна вартість по мірі поширення скорочується, прямує до нуля: благо стає доступним для кожного, перетворюючись на загальне надбання. Справжня економіка знань була б комунізмом знань, у якому вартісні і обмінні відносини відмирають як непотрібні»². Між цими полюсними поглядами низка робіт, що більшою чи меншою мірою формують магістральний напрям сучасної теорії постіндустріальної економіки, зокрема роботи П. Дракера М. Кастельса, В. Іноземцева, А. Тофлера, Ф. Фукуями тощо.

Серед вітчизняних науковців проблемі впливу інформатизації виробництва на відносини розподілу присвячені роботи А.А. Чухно, А.М. Колота, Ю.К. Зайцева, багатьох інших економістів. У роботі А.А. Чухно зазначається, що «людство прийшло до таких виробничих ресурсів, які за своєю поширеністю та нелімітованістю не потребують і не дають можливості дати їм вартісну оцінку»³. А.М. Колот звертає увагу, що на тлі становлення інформаційної економіки відбувається «зміна дотеперішньої ієрархії

¹ Дж. А. Стюарт Интеллектуальный капитал — новый источник богатства организаций — Пер. С англ. В Ноздриной, М: «Поколение» — 2007. — С. 368.

² А. Горц Знание, стоимость и капитал. К критике экономики знаний / электронне джерело: режим доступу: <http://www.intelros.ru/readroom/1970-logos-4-61-2007.html>

³ А.А. Чухно Твори: У 3 т. / НАН України, Київ. Нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Наук.-дослід. Фін. Ін.-т при М-ві фін. України. — К., 2006. — Т.2 Інформаційна і постіндустріальна економіка: теорія і практика С. 321

факторів виробництва, їх еволюція у бік лідерства висококваліфікованої, творчої, інноваційної праці та інтелектуального капіталу»¹.

Отже загальна теоретична база, засади виділення закономірних тенденцій оновлення відносин розподілу на етапі становлення постіндустріального суспільства, визначення натомість і процесів тимчасових, зумовлених специфічними недоліками механізмів трансформації залишається сферою активних наукових дискусій.

Формулювання цілей статті. У статті ми спробуємо сформулювати деякі принципи економічного регулювання вирішення суперечностей, притаманних відносинам розподілу в умовах інформатизації виробництва.

Викладення основних результатів дослідження. Потужний поштовх до трансформації сучасні індустріальні економічні системи з домінуванням ринкових механізмів економічної координації одержують через проблеми розподілу інформаційних ресурсів, що загострюються в умовах зростання інформаційної ємності виробництва. В роботі Т. Стюарта наводиться приклад заміщення матеріальних витрат інформаційними, коли нові знання про властивості матеріалів й удосконалення технологічних процесів дозволяють зменшити вагу звичайної пляшки для пива в два три рази, порівняно з попереднім етапом розвитку виробництва. В роботі Іноземцева наводяться цікаві дані про співвідношення темпів зростання (скорочення) вартісного вираження і матеріального наповнення суспільного продукту провідних країн: «Лише за перше десятиріччя інформаційної ери ... валовий національний продукт постіндустріальних країн збільшився на 32 %, а споживання енергії — лише на 5 %. ... За збільшення національного продукту в 2,5 разу Сполучені Штати використовують нині менше чорних металів ніж у 60-ті роки»².

Бачимо, що як зміни в структурі суспільного продукту, так і оновлення структури споживаних у процесі виробництва ресурсів зумовлює зростання вагомості інформаційної складової ресурсного забезпечення виробництва: особисте і виробниче споживання все більше заміщає інформацією матеріальні ресурси, що відображається, зокрема і в зростанні розриву між вартістю матеріальних активів компаній і ринковою ціною їх цінних папе-

¹ Колот А.М. Соціально-трудова сфера: стан відносин, нові виклики, тенденції розвитку: Монографія / А.М. Колот. - К.: КНЕУ, 2010. — 251 [5]с. (С. 32)

² В. Иноземцев Расколота я цивилизация М.: Akademia — Наука, 1999, С.47

рів. Враховуючи, що остання виражає перш за все очікування щодо здатності компаній генерувати майбутні доходи, можна стверджувати, що багаторазове перевищення ринкової вартості цінних паперів компаній над вартістю їхніх матеріальних активів свідчить про розрив зв'язку між фізичним капіталом і приростом доходів. Матеріальні умови виробництва перестали відігравати роль лімітуючого ресурсу, не виступають нині обмеженням можливостей створення нових доходів: для генерації нової купівельної спроможності (факторних доходів учасників виробництва) не обов'язково потрібно накопичувати рідкісні матеріальні ресурси. Відповідно, якщо провідним фактором конкурентоспроможності та доходності виробничої діяльності стає інформація, то сама базова властивість ресурсів — їх рідкісність (зменшення запасу ресурсів досяжного за альтернативними напрямками використання внаслідок залучення додаткової одиниці ресурсу в певну сферу діяльності) стає відносною і базова основа функціонування ринкових механізмів ціноутворення перестає бути необхідною (іманентною) для виробництва.

Таким чином, інформатизація суспільного виробництва підриває закономірності вартісних відносин, надає механізмам ринкового ціноутворення формального і штучного характеру: вони не можуть більше забезпечувати взаємодію між суспільно необхідними витратами (що виражають себе через рівень витрат, до якого тяжіють індивідуальні витрати виробництва на конкурентному ринку) і приростом задоволення споживачів внаслідок продукування додаткової одиниці блага (його граничною корисністю). Як мінімум, виробничі витрати, втративши рису «альтернативності», неможливості використання в одній сфері без втрати можливостей застосування в іншій втрачають вартісноутворюючий потенціал. Якщо використання програмного продукту одним підприємством ніяк не зменшує обсяги цього продукту, досяжні для всіх інших підприємств, то той приріст обсягів виробництва, доходів і вартості, що сучасна економічна теорія має «приписати» цьому інформаційному фактору втрачає визначеність. А звідси випливає, що ринкові відносини, ринкові механізми економічної координації залишаються невідповідними вимогам нового етапу технологічного розвитку й перестають бути прийнятним способом розв'язання суперечності між альтернативними сферами використання ресурсів: сама ця суперечність втрачає сенс в умовах інформаційного виробництва. Вільний доступ до верстата є недоцільним не лише з точки зору його власника, а з огляду на прагнення максимізувати суспільний добробут. Вільний доступ до

програмного продукту є недоцільним лише з точки зору його власника, бо це зменшує індивідуальні конкурентні переваги й відносну доходність його індивідуальної діяльності, але з точки зору суспільства — будь яке обмеження доступу до програми, додатковий примірник якої нічого не коштує (не вимагає відмови від застосування в іншій сфері) є недоцільним.

Оскільки ринкові механізми не придатні для реалізації відносин щодо необмежених ресурсів, або навіть ресурсів спільного використання (Common Pool Resources), то їх трансформація, синтез з механізмами централізованої економічної координації стає необхідною умовою розв'язання суперечності між альтернативними напрямками використання ресурсів в умовах становлення постіндустріальної економіки. Відповідно, риси такої трансформації щодо розподільчих відносин задаються, зокрема, необхідністю забезпечити прийнятне для всіх учасників суспільного виробництва ресурсне забезпечення виконання їх суспільних ролей у новій (постіндустріальній) економічній системі. Проте основою для надання визначеності «достатності» чи «недостатності» такого забезпечення в умовах постіндустріальної економіки вже не можуть бути вартісні оцінки та засновані на них результати функціонування ринкових механізмів. Дефіцит певної інформації з точки зору суспільства може ніяк не виявлятися у зростанні платоспроможного попиту на таку інформацію, а надмірне (з точки зору суспільного добробуту) виробництво іншого інформаційного продукту ніяк не стримує зростання доходності його учасників і додаткового залучення ресурсів і сферу створення такого продукту.

Відповідно до викладеного, переосмислення вимагає і проблема вибору механізму (ринкове саморегулювання, рішення державної бюрократії, чи певна форма їх поєднання), що суспільство використовуватиме для вирішення суперечності між альтернативами механізмами регулювання руху ресурсів і доходів. У межах неокласичної традиції ця суперечність здебільшого представляється у формі вибору між використанням ринкового стихійного саморегулювання та централізованого державного управління.

Якщо обирається перша альтернатива, то розподіл стає функцією узгодження десятків тисяч приватних рішень індивідів, які піклуються про власний статок і яких лише ринкова конкуренція примушує задовольняти власні потреби докладаючи зусиль для задоволення потреб інших учасників економічного обігу. Виходячи з першої теореми економіки добробуту, власники ресурсів,

дбаючи про максимально можливу винагороду за їх виробниче використання придуть до Парето ефективного їх розподілу саможливо, без зовнішніх впливів. Якщо обирається друга альтернатива — дбати про суспільно ефективний розподіл і раціональне використання ресурсів має державна бюрократія.

Формами вирішення цієї суперечності стали інститути взаємодії держави і бізнесу — формальні й неформальні норми, що регламентували діяльність і взаємодію суб'єктів з приводу виконання фінансової функції уряду, розподілу бюджетних ресурсів, освоєння державних витрат як у межах державного, так і приватного секторів економіки. Результатами функціонування механізмів вирішення досліджуваної суперечності стали з одного боку — досягнення провідних суспільств щодо забезпечення доступу широких верств населення до суспільних благ, з іншого — комплекс проблем, пов'язаних як із нарощуванням податкового тиску і зниженням глобальної конкурентоспроможності економіки через високе податкове навантаження, так і з розростанням і зменшенням контрольованості бюрократичного апарату, втратами ефективності та вагомим викривленням доцільних пропорцій розподілу ресурсів і доходів через нераціональні рішення чиновників, зайнятих пошуком ренти та через обмеженість інформації, якою оперують державні структури й об'єктивну складність (іноді неможливість) виявлення колективних уподобань. Підкреслимо, що ідеологія та механізми функціонування згаданих вище інститутів формувались під проблемою розподілу здебільшого, матеріальних благ, тих, стосовно яких споживання одним суб'єктом унеможливує споживання іншими, тобто є конкурентним. Проте зростання інформаційної складової вартості багатьох благ руйнує цей принцип, отже загострює проблеми неефективності принципів роботи бюрократичного апарату (як з боку державних структур, так і з боку великих корпорацій), робить нагальними рішення, що за природою, мотивацією, системою цінностей нинішньої бюрократії (як державної, так і сформованою великими виробничими структурами) є нездійсненними.

Загостренню суперечності між ринковою саморегуляцією і державним регулюванням сприяло багато сучасних тенденцій суспільного розвитку: монополізація ринків, розширення можливостей зловживання несиметричним розподілом інформації та відповідно, вагоме зростання витрат на захист від опортуністичної поведінки — стосовно ринкової саморегуляції. Масштабні перевитрати ресурсів у процесі діяльності державних установ і розрив між суспільними інтересами і спрямованістю державних програм

— щодо державного регулювання. Проте зростання інформаційної місткості суспільного продукту, набуття загальнодоступною інформацією значення одного з провідних джерел економічного зростання — це, на нашу думку, провідні рушійні сили сучасного оновлення механізмів економічного регулювання розподілу доходів і ресурсів.

У результаті, як традиційні (кричуща нерівність, ігнорування морально-етичних норм і цінностей, неспроможність акумулювати ресурси на створення суспільних благ, викривлення стосовно екстерналій, циклічні спади економічної активності і масштабні втрати добробуту більшості населення, що супроводжуються загостренням проблем монополізації, тощо), так і новітні (маніпулювання споживачською поведінкою, несприйнятливність до норм соціальної солідарності навіть у межах, необхідних для забезпечення стійкості економіки до несприятливих впливів глобального господарського середовища) «провали ринку» суттєво обмежили сферу прийнятної для суспільства вирішення завдань розподілу ресурсів і доходів за допомогою ринкових механізмів. Водночас, державне регулювання (незважаючи на величезний досвід, накопичений у царині раціоналізації діяльності державних установ на засадах конкурентності й особистої відповідальності за результати використання довірених чиновникам ресурсів) також не набуло тієї досконалості, яка дозволяла б вважати їх відповідними вимогам нового етапу суспільного розвитку. Показовим щодо наукового бачення проблем сучасного державного економічного регулювання може бути вислів А. Гальчинського щодо провідної ролі недосконалості державної економічної політики серед причин глобальної фінансово-економічної кризи 2008 р.: «Світова економічна криза 2008—2009 рр. та її нинішня ескалація — це надмірність не ринку, а держави, безпрецедентне зростання державного споживання, як антипода ринку. Так, у 2009 р. державні витрати у країнах зони євро сягнули 51 % ВВП, і цим усе сказано»¹. Погляди вчених, які вивчають спроможність ринкових і державних механізмів давати стабільно прийнятну відповідь на виклики сьогодення щодо розподілу ресурсів і доходів, не є суперечливими: як ринок, так і державне регулювання наближаються до межі своїх можливостей відповідати вимогам сучасного суспільства.

Таким чином, власне ринок і державне регулювання як механізми економічної координації породжують усе більше відхилень

¹ А. Гальчинський Економічний розвиток: методологія оновленої парадигми / ж. Економіка України №5 (606) травень 2012р. С. 4—17.

від умов Парето-ефективності щодо розподілу як ресурсів, так і доходів. При цьому системний, сталий, глобальний характер проблем, породжуваних цими механізмами економічної координації свідчать не про окремі недоліки реалізації їх потенціалу, а про неможливість подолати певну межу суспільної ефективності, властиву таким формам вирішення проблеми економічного регулювання. Наростання монополізації, втрата вартісними відносинами об'єктивної основи (ціни втрачають схильність «падати на твердий ґрунт виробничих витрат», а індивідуальні виробничі витрати втрачають потужний потяг до суспільно необхідного рівня) та й самі суспільно необхідні виробничі витрати втрачають вартісне вираження із інформатизацією виробництва — ось тенденції, що дозволяють стверджувати про системну, об'єктивно задану неспроможність ринкових механізмів економічної координації забезпечити той рівень суспільної ефективності руху ресурсів і доходів, що відповідає вимогам постіндустріального етапу суспільного розвитку. Зорієнтованість державної бюрократії на пошук політичної ренти, не схильність враховувати весь комплекс індикаторів суспільної ефективності державної політики, проблеми оцінки особистого внеску й мотивації державних чиновників — ось тенденції, що не дозволяють вбачати і у механізмах державного регулювання панацею від неефективності розподілу, породжуваної ринком. З наведеного випливає, що трансформація власне механізмів економічної координації виступає необхідною передумовою віднайдення суспільством таких форм економічного регулювання руху ресурсів і доходів, що стануть адекватними новому рівню інформатизації суспільного виробництва, новій, більш високій частці інформаційних продуктів у складі вартості сукупного продукту.

На нашу думку, стосовно тих благ, продуктивність виробництва яких значною мірою визначається інформаційним забезпеченням, формування механізмів розподілу має ґрунтуватись на підходах, розроблених у межах теорії використання й відтворення ресурсів спільного доступу. Якщо для неокласичної школи економічної теорії властиве класифікувати такі ресурси, як об'єкт державного регулювання, то ми вбачаємо, що більш реалістичний і виважений підхід можна знайти в роботах Е. Острьом¹, яка відстоює позитивний потенціал позаринкових механізмів колек-

¹ Капелюшников Р. И. Множественность институциональных миров: нобелевская премия по экономике-2009: Препринт WP3/2010/02 (Часть 1). — М.: Издательский дом Государственного университета — Высшей школы экономики. — 52 с.

тивної координації, що дозволяють забезпечувати (за певних умов) як ефективність використання, так і відтворення таких ресурсів. Наприклад, встановлення набору правил, що регламентує доступ користувачів інформації про техніко-технологічні рішення, викладені у формі проектно-конструкторської чи виконавської документації та закріплення їх в алгоритмах роботи електронної бази даних – може виступати ефективнішим, з точки зору суспільства, заміником вартісних відносин з приводу обміну результатами проектно-конструкторської, науково-дослідної діяльності чи досвіду впровадження інноваційних проектів. Процес встановлення таких правил має сприяти вирішенню двох суперечливих принципів. З одного боку, вони мають забезпечувати достатнє стимулювання для витрачання ресурсів (матеріальних і робочого часу) для створення господарсько корисної інформації, тобто надавати більший доступ до банку даних тим, хто зробив більший внесок у його наповнення і чий інформаційні продукти користуються більшим попитом у інших споживачів. З іншого боку, такі правила мають сприяти якнайшвидшому поширенню інформації, здатної підвищувати продуктивність виробничих процесів і мінімізації тих сфер виробництва, де така інформація не використовується через обмежену платоспроможність потенційних користувачів.

У результаті така система правил перетворить інноваційну інформацію з джерела конкурентної переваги, яка виділяє фірму, здатну заплатити за право її виробничого використання з низки конкурентів, на необхідний елемент підтримання конкурентоспроможності, що визначає загальнопоширений стандарт ефективності виробництва.

Висновки

1. Новітні зміни в структурі особистого і виробничого споживання (зростання частки інформаційних продуктів, а також благ, що різною мірою наділені властивостями виключності й можливості нормування доступу) висувають такі вимоги до механізмів розподілу ресурсів і доходів, яким нездатні відповідати ні сучасні ринкові механізми саморегуляції, ні бюрократична машина державного регулювання. Зростання масштабів втрат ефективності, породжуваних обома цими механізмами розподілу свідчать, що в нових умовах не просто нові пропорції розподілу сфер впливу між ринком і державою, а трансформація самих ринкових і державних механізмів регулювання стають необхідними умовами

вирішення суперечностей розподільчих відносин. Тенденції, в яких ми вбачаємо ознаки закономірного шляху трансформації механізмів розподілу в умовах становлення постіндустріального суспільства: розвиток соціального підприємництва, зміна концепції ціноутворення з підпорядкованості максимізації прибутку на достатнє ресурсне забезпечення відтворення діяльності, формування довготермінових партнерських відносин між виробниками і споживачами товарів і послуг — щодо ринкових механізмів розподілу та запровадження принципів конкурентності та прямого суспільного контролю й нормування витрачання ресурсів на вирішення завдань, довірених державним структурам — щодо механізмів державного регулювання.

2. Наведена в попередньому висновку тенденція (зростання в економічному обігу частки благ, щодо яких додаткове споживання не має щільного зв'язку з додатковими витратами, а нормування доступу за допомогою ринкових цін стикається із вагами технічними складнощами) особливо гостро проявляється стосовно інформаційних продуктів суспільного виробництва. Зростання знаннєвої компоненти в складі вартості продуктів суспільного виробництва позбавляє товарні відносин об'єктивної основи вартості, розмиває зв'язок між продуктивною силою і значущістю ресурсу для примноження запасу благ і масштабами доходів власників такого ресурсу, відповідно — робить неефективними економічні механізми виділення ресурсів для відтворення і розвитку такого ресурсу. Тому спрямування потоків ресурсів і споживчих благ відповідно пріоритетам суспільного розвитку вимагає становлення нових (не виражених через ринкову ціну) механізмів суспільного контролю за масштабами витрачання ресурсів у різних сферах економічної діяльності які будуватимуться на принципах спільного (суспільного) управління рухом продукції, у складі вартості якої переважає інформаційна складова.

Література

1. Дж. А. Стюарт. Интеллектуальный капитал — новый источник богатства организаций — Пер. с англ. В Ноздриной, — М.: Поколение, 2007. — С. 368.

2. А. Горц. Знание, стоимость и капитал. К критике экономики знаний / електронне джерело: режим доступу: <http://www.intelros.ru/readroom/1970-logos-4-61-2007.html>

3. А.А. Чухно. Твори: У 3 т. / НАН України, Київ. Нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Наук.-дослід. фін. ін.-т при М-ві фін. України. — К., 2006. —

Т. 2. Інформаційна і постіндустріальна економіка: теорія і практика. — С. 321.

4. *Колот А.М.* Соціально-трудова сфера: стан відносин, нові виклики, тенденції розвитку: Монографія / А.М. Колот. — К.: КНЕУ, 2010. — 251 [5] с. — С. 32.

5. *В. Иноземцев.* Расколота цивилизация. — М.: Akademia – Наука, 1999. — С. 47.

6. *А. Гальчинський.* Економічний розвиток: методологія оновленої парадигми // Економіка України. — №5 (606). — Травень 2012 р. — С. 4—17.

7. *Капелюшников Р. И.* Множественность институциональных миров: нобелевская премия по экономике-2009: Препринт WP3/2010/02 (Часть 1). — М.: Издательский дом Государственного университета — Высшей школы экономики. — 52 с.

Стаття надійшла до редакції 15.04.2012